

УДК 347.932(477)

Савчин Неля Миколаївна –

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Nelia M. Savchyn –

candidate of juridical sciences,

assistant of the department of procedural law,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(2 Kotsiubynskoho Street, Chernivtsi, 58012, Ukraine)

Дотримання процесуальних строків розгляду цивільних справ (із врахуванням практики Європейського суду з прав людини)

У статті розглянуто наукові підходи щодо розуміння розумного строку розгляду цивільної справи. Проаналізовано норми цивільного процесуального законодавства, які закріплюють процесуальні строки розгляду та вирішення справи. Також досліджено практику Європейського суду з прав людини щодо встановлення критеріїв розумності строку та причин порушення процесуальних строків розгляду цивільних справ. Зроблено висновки про важливість дотримання процесуальних строків розгляду цивільних справ і запропоновано шляхи дотримання національними судами розумних строків розгляду справи.

Ключові слова: процесуальний строк, розумний строк, цивільна справа, розгляд справи, судове рішення, виконання рішення, процесуальне законодавство, судова практика.

В статье рассмотрены научные подходы к пониманию разумного срока рассмотрения гражданского дела. Проанализированы нормы гражданского процессуального законодательства, закрепляющие процессуальные сроки рассмотрения и разрешения дела. Также исследована практика Европейского суда по правам человека по установлению критериев разумности срока и причин нарушения процессуальных сроков рассмотрения гражданских дел. Сделаны выводы о важности соблюдения процессуальных сроков рассмотрения гражданских дел и предложены пути соблюдения национальными судами разумных сроков рассмотрения дела.

Ключевые слова: процессуальный срок, разумный срок, гражданское дело, рассмотрение дела, судебное решение, исполнение решения, процессуальное законодательство, судебная практика.

N.M. Savchyn Adherence to the Procedural Terms of Civil Cases (Taking into Account the Practice of the European Court of Human Rights)

The article examines the scientific approaches of scientists to the understanding of the concept of reasonableness of the terms of consideration of the case. It should be noted that in the science of civil procedural law, there is no single exactly correct definition of the concept of reasonableness of time. The Civil Procedure Code of Ukraine also does not contain a normative definition of the concept of “procedural terms.”

Timely protection of the rights, freedoms and interests of the persons involved in the case is one of the most important factors that determine the availability of justice and the effectiveness of its implementation. Speaking about the timely consideration and resolution of civil cases, it is necessary to pay attention to the fact that Article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 guarantees the right to consider the case by a court in “reasonable terms.” Violation of the deadlines for consideration and resolution of civil cases, unfortunately, is traditionally one of the main shortcomings of national justice.

There is a certain difference between the essence of a reasonable term in the sense of Ukrainian and European legislators. Ukrainian procedural laws qualify a term as a period of time during which a participant in the process or the court must perform one or another significant action. In other words, “reasonable term”

is a set of procedural terms established by law for the resolution of a case with the aim of protecting violated, unrecognized or contested rights, freedoms or interests without unreasonable delays. At the same time, the European Court of Human Rights assesses a “reasonable period” as the duration of the entire proceeding, starting from its initiation and ending with the full execution of the court decision. According to this concept, the reasonableness of the term is related to the result of justice – the achievement of justice and restoration of rights.

Taking into account the practice of the European Court of Human Rights, the following are the most common reasons for violation of the terms of trial of civil cases: 1) non-appearance of the parties at the court session; 2) the taking of deliberate actions by the interested party to delay the consideration of the case (for example, postponing the consideration of the case without properly proving the seriousness of the reasons), to which the judge does not react or reacts ineffectively; 3) unreasonably long breaks in court sessions; 4) stay of the judge in the conference room on another case; 5) groundless suspension of proceedings in the case; 6) appointment of a forensic examination and unreasonable duration of its conduct; 7) long-term non-execution of court decisions; 8) to date, the specified list of common reasons for postponing a case can undoubtedly include the expiration of the powers of judges (who were appointed to the position for a period of 5 years), which contributes to increasing the load on “working” judges, or the passing of a qualification assessment by a judge.

Keywords: procedural term, reasonable term, civil case, case review, court decision, execution of decision, procedural legislation, court practice.

Постановка проблеми. Своєчасний захист прав, свобод та інтересів осіб, що беруть участь у справі, є одним із найважливіших факторів, що визначає доступність правосуддя та ефективність його здійснення. Згідно зі статтею 129 Конституції України на національному рівні розумні строки розгляду справи судом є однією із основних засад судочинства [8]. Право на розумні строки розгляду справи закріплюється у низці нормативно-правових актів України, зокрема Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України). У статті 121 ЦПК України закріплено, що суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства [20].

Сьогодні ні для кого вже не секрет, що останнім часом значно збільшилася кількість звернень проти України до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Аналіз предмету скарг, поданих проти України, свідчить, що переважна кількість скарг стосується надмірної (нерозумної) тривалості досудового розслідування, судового розгляду чи виконання рішень національних судів та відсутності правових засобів для вирішення цієї проблеми на національному рівні.

Порушення строків розгляду та вирішення цивільних справ, на жаль, традиційно

є однією з головних недоліків національного правосуддя. Оскільки навіть ухвалення справедливого, відповідного обставинам справи рішення, але з істотним недотриманням розумних строків, становить самостійний вид порушення права особи на справедливий суд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо поняття та значення процесуальних строків, розуміння терміну розумності строків, визначення гарантій дотримання строків розгляду та вирішення справи аналізували у своїх працях такі науковці як О.В. Андрійчук, Л.Д. Білик, В.В. Буга, М.В. Буроменський, Д. Гомьєн, О.А. Гончаренко, В.В. Городовенко, А.А. Горошко, В.Н. Денисов, В.К. Забігайло, Л.Г. Заблоцька, В.В. Заборовський, Л. Зваак, А. Колос, С.О. Короед, Н.С. Кузнєцова, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда, Д.Д. Луспеник, В.Є. Мармазов, Г. Маруніч, В.А. Михайлик, Н. Моул, Ю.В. Навроцька, Н.В. Неледва, О.Б. Прокопенко, П.М. Рабінович, О.О. Рибак, О.В. Рожнов, В. Солдатський, Р.О. Стефанчук, Д.М. Супрун, Ю.А. Тобота, О.М. Толочко, І.В. Турчин-Кукаріна, Е.Л. Трегубов, С.Я. Фурса, Д. Харріс, Ю.В. Христова, С.В. Шевчук та ін.

Невирішені раніше проблеми. Аналіз юридичної літератури свідчить про те, що проблемні питання, які стосуються дотримання процесуальних строків розгляду цивільних справ, рідко були самостійним об’єктом повного і всебічного цивільного процесуального

дослідження, багато питань або взагалі не розкривалися у повному обсязі, або є дуже дискусійними. Неоднозначною є і національна судова практика в даному питанні, що підтверджує актуальність дослідження питання дотримання строків розгляду цивільних справ, особливо із врахуванням практики ЄСПЛ. Відсутнє також з'ясування питань щодо строків розгляду справ і виконання судових рішень, які б відповідали критерію розумності у конкретних випадках. Проведення наукового дослідження питання дотримання процесуальних строків розгляду цивільних справ, враховуючи при цьому практику ЄСПЛ, дасть можливість здійснити напрацювання концепцій щодо ефективності своєчасного судового захисту в цілому.

Метою статті є дослідження наукових підходів та нормативно-правового закріплення щодо визначення поняття розумності процесуального строку, а також аналіз судової практики ЄСПЛ про критерії визначення процесуальних строків розумними, про причини порушення строків розгляду справи та шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, необхідно звернути увагу на те, що статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) гарантується право на розгляд справи судом у «розумні строки» [7]. Відповідно до цивільного процесуального законодавства України, розгляд справ судами протягом розумного строку обмежуються певними конкретними термінами залежно від виду юрисдикції, провадження або категорії справи (наприклад, не більше тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті для цивільних справ, що розглядаються в загальному провадженні – ч. 2 ст. 210 ЦПК України). При цьому закон визначає лише максимальні часові періоди для вчинення тих чи інших процесуальних дій. Суддям доцільно дотримуватися розумних строків розгляду справи і завершувати справи у розумний для кожного випадку строк, не очікуючи на закінчення граничного строку, визначеного процесуальним законодавством.

Строки в цивільному процесі відіграють важливу роль не лише в контексті своєчасного

здійснення судочинства з мінімальними втратами часу, але й є визначальними категоріями при забезпеченні гарантій здійснення суб'єктами цивільних процесуальних відносин суб'єктивних процесуальних прав і при виконанні покладених на них цивільних процесуальних обов'язків. Є вкрай важливим однакове розуміння суті і значення процесуальних строків [6, с. 110–111].

ЦПК України не містить нормативного визначення поняття «процесуальні строки». Однак, встановлюючи види процесуальних строків, законодавець в загальному вигляді визначив їх як строки, встановлені законом, а якщо вони не визначені законом, то встановлені судом. У межах таких строків вчиняються процесуальні дії [20].

Р.О. Стефанчук під цивільним процесуальним строком розуміє «встановлений законом або судом період часу, впродовж якого може або повинна бути здійснена певна процесуальна дія учасником цивільного процесу» [21, с. 85].

О.В. Рожнов вважає, що процесуальний строк становить проміжок часу, визначений законом чи судом для вчинення процесуальних дій сторонами, іншими особами, які беруть участь у розгляді справи [9, с. 45].

О.В. Андрійчук зазначає, що розумний строк – це сукупність процесуальних строків, встановлених процесуальним законом для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави без необґрунтованих зволікань, перебіг яких розпочинається з дня відкриття провадження у справі, а закінчується набранням законної сили остаточним рішенням або його виконанням, без втрати його сенсу та можливості досягнення практичних цілей заінтересованих осіб. Цікавою є позиція щодо обґрунтування достатнього строку, який є складовою частиною розумного строку, і визначається як проміжок часу, мінімальні межі якого є необхідними для всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження наявних у справі доказів судом для ухвалення законного і своєчасного рішення у справі. Перевищення розумного строку розгляду та вирішення

цивільної справи – це розгляд справи понад строки, достатні для встановлення юридичних та фактичних обставин справи, що мало наслідком необґрунтовано запізнити ухвалення рішення у справі, і призвело до утруднення чи неможливості його виконання, або виконання якого втратило інтерес для осіб, які звернулися до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [2, с. 6–7, 12].

Ю.В. Навроцька пропонує виділяти такі критерії розумності строків розгляду та вирішення цивільних справ: 1) спрямованість дій суду на максимально повний захист порушеного суб'єктивного цивільного права та охоронюваного законом інтересу; 2) своєчасне вжиття заходів щодо збирання сторонами самостійно чи за допомогою суду доказів, необхідних та достатніх для правильного вирішення спору; 3) відкладення розгляду справи не більше як один раз, здійснення дієвого контролю за використанням наданого сторонам і самому суду додаткового часу [10, с. 154].

У свою чергу, І.В. Турчин-Кукаріна акцентує увагу на тому, що для забезпечення відповідності строку розгляду справи критеріям розумності суддя при розгляді справи повинен досягти гармонії у забезпеченні: 1) оперативного захисту порушених, невизнаних чи оспорених прав; 2) вчинення учасниками судового процесу дій, які є обов'язковими за цивільним процесуальним законодавством, що є необхідними на думку судді, і є доцільними на переконання інших учасників судового процесу [19, с. 121].

Враховуючи особливості, які виділяються у науці цивільного процесуального права при характеристиці правових аксіом, С.В. Дяченко характеризує правову аксіому розумного строку судового розгляду наступним чином. По-перше, вона є загальним орієнтиром для кожного судді під час розгляду та вирішення цивільної справи, тобто суддя має намагатися розглянути справу у найкоротші строки, не допускаючи поведінки, яка може бути оцінена як така, що призвела до затягування розгляду справи. По-друге, необхідність розгляду справи у розумні строки є незаперечною, тобто її не можна спростувати, оскільки, як вже зазначалося, кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію, взяла на себе

зобов'язання забезпечити права, закріплені в ній. По-третє, розумні строки судового розгляду існують паралельно зі службовими строками, закріпленими на рівні чинного законодавства, тобто паралельно з процесуальними нормами, в яких вказуються проміжки часу, протягом яких суд зобов'язаний вирішити справу. Вони визначають належні часові виміри цивільного процесу. По-четверте, розумні строки судового розгляду закріплені в п. 1 ст. 6 Конвенції й сприяють забезпеченню справедливості судового розгляду, досягненню доступності правосуддя. По-п'яте, для розумних строків судового розгляду притаманний самостійний зміст, відмінний від змісту службових строків, що вироблений прецедентною практикою Європейського суду з прав людини та становить ідеальну часову модель відправлення справедливого правосуддя [6, с. 111].

Слід відмітити, що у своїй практиці ЄСПЛ підходить до питання дотримання процесуальних строків розгляду справи дуже індивідуально. Разом із тим, були встановлені певні критерії, у світлі яких слід оцінювати тривалість провадження. Ними є: складність справи; поведінка заявника (тобто особи, яка звернулася до ЄСПЛ); поведінка судових та інших державних органів; важливість предмету розгляду для заявника.

Між сутністю розумного строку в сенсі українського і європейського законодавця є певна відмінність. Українські процесуальні закони кваліфікують строк як проміжок часу, впродовж якого учасник процесу чи суд повинні вчинити ту чи іншу значиму дію. Інакше кажучи «розумний строк» становить сукупність процесуальних строків, встановлених законом для вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів без необґрунтованих зволікань. Водночас ЄСПЛ оцінює «розумний строк» як тривалість усього провадження, починаючи від його порушення і закінчуючи повним виконанням судового рішення. За цією концепцією розумність строку пов'язана з результатом правосуддя – досягненням справедливості й поновленням у правах. Іншими словами, строк розгляду справи є складником «розумного строку». А останній містить час, упродовж якого справа вирішується судами всіх

інстанцій, а також строк виконання судового рішення [3].

Наприклад, у рішенні по справі *«Броуган (Brogan) та інші проти Сполученого Королівства»* ЄСПЛ роз'яснив, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ, і було б неприродно встановлювати один строк у конкретному цифровому виразі для усіх випадків [13]. Таким чином, у кожній справі виникає проблема оцінки розумності строку, яка залежить від певних обставин.

У справі *«Федіна проти України»* від 2 вересня 2010 року ЄСПЛ відзначив, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватись у контексті обставин справи та з урахуванням таких критеріїв, як складність справи, поведінка заявника та відповідних державних органів [16]. До того ж у справах *«Дульський проти України»* від 1 червня 2006 року [15] та *«Хурава проти України»* від 08 квітня 2010 року [17] ЄСПЛ звернув увагу на такий критерій, як значущість для заявника.

Довга тривалість розгляду справи може бути визнана розумною, якщо сама справа є складною як з фактичного, так і з правового боку.

У разі необхідності, особа, яка звертається до ЄСПЛ із заявою про визнання розгляду справи необґрунтовано довгим, має довести, що вона особисто не вчиняла дій, спрямованих на затягування процесу. Тобто, ЄСПЛ кожного разу оцінює поведінку заявника та її вплив на тривалість розгляду справи.

Яскравим прикладом, коли поведінка заявників стала однією з причин тривалого розгляду спору, є справа *«Чірікоста і Віола проти Італії»*, де 15-річний строк розгляду було визнано виправданим, оскільки самі заявники сімнадцять разів зверталися з проханням про відстрочення процесу і не заперечували проти шістьох перенесень розгляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі. Водночас використання всіх засобів оскарження, які передбачені національним законодавством, не вважається ЄСПЛ таким, що свідчить про затягування строків розгляду справи через поведінку заявника [18].

Нерідка практика національних судів, коли «затягування» розгляду спору вигідно одній зі сторін. За цієї ситуації, звісно, страждає

інша сторона, не маючи можливості відновити своє порушене право. Зазвичай такі очікування тривають до року в простих справах та рік і більше в складних справах в очікуванні кінцевого результату – рішення суду. Тож досить часто сторони відмовляються від судового захисту, домовившись мирно врегулювати спір, або він просто став неактуальним [4].

Крім поведінки заявника, при встановленні розумності строків розгляду справ ЄСПЛ аналізує і поведінку органів влади. Серед основних причин затягування розгляду справ із вини держави, як правило, є: велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів та допоміжних працівників тощо. Такі проблеми в організації правосуддя як велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів та допоміжних працівників притаманні не лише для України. Свого часу ЄСПЛ зазначив, що «... навіть реформування Цивільного процесуального кодексу не змогло розв'язати реальну проблему функціонування судів в Італії, яка полягає в постійній нестачі засобів та персоналу на всіх рівнях судової системи» [18].

Подолання зазначених проблем є завданням кожної держави, оскільки держави-учасниці Ради Європи зобов'язані організовувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити дотримання вимог параграфу 1 статті 6 Конвенції, разом із вимогами судового розгляду продовж розумного строку.

У жодному разі не хочеться звинувачувати суддівський корпус у затягуванні розгляду справ, адже зрозуміло, що на це впливає безліч факторів: чисельність суддів у певному районі, кількість справ, що надходять на розгляд, своєчасне фінансування, якість документації, що подається до суду представниками сторін або державними органами, та інші фактори. Головний чинник, що блокує реалізацію права розгляду в розумні строки за останні 6-8 років – це відсутність безперервного та своєчасного проведення конкурсів для призначення суддів на посаду. Нонсенс, коли певні райони чи міста на роки залишаються без суддів, або в ситуації, коли

правосуддя здійснюється одним-двома суддями при наявних вакансіях [4].

Затягування строків розгляду справ також може відбуватися внаслідок несвоєчасного проведення судових експертиз. ЄСПЛ зобов'язує суддів слідкувати за проведенням цих експертиз: «Експерти працюють в межах судового розгляду, який контролюється суддею. Він залишається відповідальним за підготовку справи до судового розгляду та швидкий хід процесу» [1].

Для визначення того, чи була розумною тривалість розгляду справи у суді, ЄСПЛ встановлює початок цього строку та його закінчення.

Перебіг строку у справах про цивільні права та обов'язки відраховується з моменту відкриття провадження у справі, а в окремих випадках – і з моменту виникнення права на подання позову до суду.

Різним є момент закінчення перебігу строку. У справах про цивільні права та обов'язки таким моментом найчастіше ЄСПЛ визнає повне виконання судового рішення. У справах про кримінальне обвинувачення перебіг строку розгляду справи закінчується ухваленням остаточного рішення у справі.

Порушенням розумних строків розгляду справ про цивільні права та обов'язки може вважатися тривале невиконання судових рішень з вини державних органів. Згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ, процедура виконання рішень суду є невід'ємною частиною судового розгляду [2].

У цьому випадку неможливо не процитувати прецедентне положення рішення у справі *«Горнсбі проти Греції»*: «параграф 1 статті 6 Конвенції гарантує кожній особі розгляд судом спорів про її цивільні права й обов'язки; у такий спосіб реалізується «право на суд», найважливішим аспектом якого є право доступу до правосуддя, тобто право звернутися до суду у цивільних справах. Однак це право стало б ілюзією, якби правова система держави дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове судові рішення залишалося недіючим на шкоду одній зі сторін. Важко уявити, що стаття 6 Конвенції, докладно описуючи надані сторонам процесуальні гарантії – справедливий, публічний і швидкий розгляд, залишила реалізацію судових рішень без захисту. Якщо

вважати, що дана стаття 6 Конвенції говорить тільки про доступ до правосуддя і судового процесу, то це, імовірно, призвело б до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, який Договірні Держави зобов'язалися дотримуватися, коли вони ратифікували Конвенцію. Виконання рішення, ухваленного будь-яким судом, повинне розглядатися як невід'ємна частина судового розгляду справи» [14].

Отже, складовими елементами розумного строку є періоди (проміжки часу), протягом яких: 1) суд розглядає справу та приймає по ній рішення; 2) здійснює перегляд судового рішення в апеляційному або касаційному порядку, приймає остаточне рішення у справі; 3) остаточне судові рішення набуває законної сили та може бути звернено до виконання; 4) судові рішення виконуються.

Стосовно останнього елемента Конституційний Суд України у своєму рішенні № 18-рп/2012 від 13 грудня 2012 року зазначив, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави [11].

Розглядаючи справу № 5-рп/2013, Конституційний Суд України у рішенні від 26 червня 2013 року дійшов до висновку про те, що право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень – складовою права на справедливий судовий захист [12].

Таким чином, вбачається декларування нашою державою права кожного, на чий користь ухвалено судові рішення, на виконання такого рішення. Така обставина як пропуск строку на подання виконавчого документа до виконання не може ставити під сумнів встановлену Конституцією України та Конвенцією обов'язковість виконання судового рішення. Тобто, своєчасне виконання судового рішення є невід'ємним елементом права особи на розгляд та вирішення справи у розумні строки [22].

Великим здобутком ЄСПЛ, що важливо для національної судової практики, є те, що ним

розроблена система критеріїв «ефективності» засобу правового захисту права на справедливий судовий розгляд у розумний строк, а саме: 1) одним з кращих превентивних засобів є закріплення абсолютних та безумовних строків розгляду справи; 2) правовий засіб захисту повинен бути ефективним, достатнім та доступним, а тривалість процедури – достатньо короткою; 3) засіб є ефективним, якщо його можна використати для прискорення ухвалення рішення суду, що розглядає справу, або якщо він надає учаснику процесу адекватну компенсацію за затримку, яка вже відбулася; 4) найбільш ефективним рішенням слід визнати наявність правового засобу захисту, направлено на перевірку процесу для попередження затримок, що має беззаперечні переваги порівняно із засобами правового захисту лише компенсаторного характеру, оскільки попереджає послідовні порушення стосовно таких же видів розгляду, а не просто виправляє порушення *a posteriori*; 5) сполучення двох видів засобів захисту, одного – спрямованого на прискорення процесу, а іншого – для визначення компенсації, є найкращим рішенням, при цьому переваги повинні надаватися прискорювальним, а не компенсаторним засобам; 6) засіб правового захисту повинен застосовуватися як для проваджень у справах, розгляд яких не завершений, так і для проваджень у справах, які закінчилися; провадження у таких справах повинно проводитися за спеціальними правилами, які відрізняються від звичайних; 7) засіб правового захисту повинен забезпечувати відшкодування матеріальної та моральної шкоди; 8) рівень компенсації повинен бути адекватним та відповідати рівню компенсації, що присуджується ЄСПЛ [23].

Висновки. Таким чином, найбільш поширеними причинами порушення строків судового розгляду цивільних справ можна назвати наступні: 1) неявка сторін у судові засідання; 2) вчинення зацікавленою стороною навмисних дій по затягуванню розгляду справи

(наприклад, відкладення розгляду справи без належного доведення поважності причин), на що суддя не реагує або реагує неефективно; 3) невинувато тривалі перерви в судових засіданнях; 4) перебування судді у нарадчій кімнаті по іншій справі; 5) безпідставне зупинення провадження у справі; 6) призначення судової експертизи та необґрунтована тривалість її проведення; 7) тривале невиконання судових рішень; 8) на сьогодні до зазначеного переліку поширених підстав для відкладення розгляду справи беззаперечно можна віднести закінчення повноважень суддів (які були призначені на посаду строком на 5 років), що сприяє збільшенню навантаження на «працюючих» суддів, або проходження суддею кваліфікаційного оцінювання.

Хочеться наголосити на тому, що строки в цивільному процесі відіграють важливу роль не лише в контексті своєчасного здійснення судочинства з мінімальними втратами часу, але й є визначальними категоріями при забезпеченні гарантій здійснення суб'єктами цивільних процесуальних відносин своїх суб'єктивних процесуальних прав і при виконанні покладених на них цивільних процесуальних обов'язків. Таким чином, судам необхідно розглядати справи у розумний для кожного індивідуального випадку строк, при цьому орієнтиром не завжди має бути встановлений граничний строк, визначений процесуальними нормами.

Слід відмітити, що на нормативному рівні зроблені вагомні кроки для закріплення права на розумні строки розгляду справи. Проте подальший розвиток та удосконалення механізму захисту такого права має стати пріоритетним напрямом діяльності державних органів України. І слід пам'ятати, що відповідальною за дотримання національними судами розумних строків розгляду справ є держава. Тому важливим у цьому процесі є діяльність з повного укомплектування суддівського корпусу та фінансування усіх потреб судової влади.

1. Аналіз порушення процесуальних строків при розгляді справ у порядку цивільного судочинства (за результатами роботи судів Миколаївської області в 2013 році). URL: <https://cutt.ly/A1cwSyj> (дата звернення: 15.11.2022).
2. Андрійчук О.В. Процесуальні строки у цивільному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2009. 21 с.
3. Банчук О. Розумний строк розгляду справи у суді: європейські стандарти та українські реалії. *Адвокат*. 2005. № 11 (62). С. 7–10.
4. Галенко О. Розумні строки розгляду справи: чому порушується баланс правосуддя? *Юридичний вісник України*. URL: <https://cutt.ly/f1IRS69> (дата звернення: 05.11.2022).
5. Гуйван П.Д. Своєчасний розгляд справи як елемент права на справедливий суд. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Том 29 (68) № 1. С. 36–42.
6. Дяченко С.В., Зборовська Н.О. Принцип розумних строків у цивільному судочинстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 110–113.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.11.2022).
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020). Верховна Рада України. URL: <https://cutt.ly/P1P2BuI> (дата звернення: 17.11.2022).
9. Курс цивільного процесу: підручник / за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
10. Ю.В. Навроцька. Строки судового розгляду в цивільному процесі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 149–162.
11. Рішення Конституційного Суду України від 13 грудня 2012 року № 18-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12#Text> (дата звернення: 07.11.2022).
12. Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13#Text> (дата звернення: 15.11.2022).
13. Справа «Броган та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and others v. the United Kingdom). Європейський суд з прав людини (рішення від 29 листопада 1988 року). URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=430> (дата звернення: 29.10.2022).
14. Справа «Горнсбі проти Греції» (Case of Hornsby v. Greece). Європейський суд з прав людини (рішення від 19 березня 1997 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text (дата звернення: 07.11.2022).
15. Справа «Дульський проти України». Європейський суд з прав людини (рішення від 1 червня 2006 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_045#Text (дата звернення: 01.11.2022).
16. Справа «Федіна проти України». Європейський суд з прав людини (рішення від 2 вересня 2010 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_802#Text (дата звернення: 09.11.2022).
17. Справа «Хурава проти України». Європейський суд з прав людини (рішення від 08 квітня 2010 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_761#Text (дата звернення: 14.11.2022).
18. Справа «Чірікоста і Віола проти Італії» (Circicosta and Viola v. Italy). Європейський суд з прав людини. URL: <https://cutt.ly/X1zPfT0> (дата звернення: 07.11.2022).
19. Турчин-Кукаріна І.В. Проблеми визначення критеріїв оцінки розумності строків розгляду цивільної справи судом. *Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи: збірник наукових матеріалів круглого столу* (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28–29 травня 2010 р.) / за заг. ред. О. Д. Крупчана, В. І. Бобрика. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. 2010. С. 118–121.
20. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (редакція від 06.11.2022). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#Text> (дата звернення: 19.11.2022).
21. Цивільний процес: навч. посіб. / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін.; за ред. Ю.В. Білоусова. Київ: Прецедент, 2006. 293 с.

22. Ян Берназюк. Як зберегти баланс забезпечення справедливого публічного розгляду справи та дотримання розумного строку. URL: <https://cutt.ly/O1IvjDq> (дата звернення: 27.10.2022).
23. Kudla v. Poland, 26 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58920> (дата звернення: 03.11.2022).

References:

1. Projekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protyidii porushenniu prav u sferi pratsi vid 12.07.2021 r. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72469.
 2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
 3. Kodeks zakoniv pro pratsiu: Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 r. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
 4. Lahutina I. V. Mobbinh na robochomu misti: pravovyi aspekt. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2011. S. 133-137. URL: <http://www.apdp.in.ua/v57/18.pdf>.
 5. Mobinh u trudovykh vidnosynakh: shcho varto znaty. URL: <https://sls-group.com.ua/mobing-u-trudovykh-vidnosynakh-shho-varto-znaty/>.
 6. Pravove rehuliuвання mobinhu: natsionalnyi ta mizhnarodnyi dosvid (chastyna 2). URL: <https://jurfem.com.ua/pravove-reguluvannya-mobingu-chastyna-2/>.
 7. Koliada T. A. Mobinh u trudovykh (sluzhbovo-trudovykh) vidnosynakh: do postanovky problemy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2010. № 2 (49). S. 265-273. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhnuvs_2010_2_37.pdf.
 8. Shchetinina L. V., Rudakova S. H., Drobynska K. O. Mobinh: sutnist ta instytutu zasady zakhystu pratsivnykiv. *Problemy ekonomiky*. № 1 (35), 2018. S. 315-320. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pekon_2018_1_43.pdf.
 9. Mobbinh: fazy yoho rozvytku, profilaktyka i porady. URL: <https://alexus.com.ua/mobbing-fazi-jogo-rozvitku-profilaktika-i-poradi/#lwptoc1>.
 10. Yushko A. M., Chekhun D. R. Problemy realizatsii prav u sferi pratsi ta sotsialnoho zabezpechennia. *Pravo ta innovatsii*. № 4 (32), 2020. S. 13-19. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/667/583>.
1. Analiz porushennia protsesualnykh strokiv pry rozghliadi sprav u poriadku tsyvilnoho sudochynstva (za rezultaty roboty sudiv Mykolaivskoi oblasti v 2013 rotsi). URL: <https://cutt.ly/A1cwSyj> (data zvernennia: 15.11.2022).
 2. Andriichuk O.V. Protseualni stroky u tsyvilnomu protsesi Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk. K., 2009. 21 s.
 3. Banchuk O. Rozumnyi strok rozghliadu sprawy u sudi: yevropeiski standarty ta ukrainski realii. *Advokat*. 2005. № 11 (62). S. 7–10.
 4. Halenko O. Rozumni stroky rozghliadu sprawy: chomu porushuietsia balans pravosuddia? *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. URL: <https://cutt.ly/f1IRS69> (data zvernennia: 05.11.2022).
 5. Huivan P.D. Svoiechasnyi rozghliad sprawy yak element prava na spravedlyvyi sud. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Seria: yurydychni nauky. 2018. Tom 29 (68) № 1. S. 36–42.
 6. Diachenko S.V., Zborovska N.O. Pryntsyp rozumnykh strokiv u tsyvilnomu sudochynstvi. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. 2019. № 3. S. 110–113.
 7. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950. Rada Yevropy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 19.11.2022).

8. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR (redaktsiia vid 01.01.2020). Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://cutt.ly/P1P2BuI> (data zvernennia: 17.11.2022).
9. Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk / za red. V.V. Komarova. Kharkiv: Pravo, 2011. 1352 s.
10. Yu.V. Navrotska. Stroky sudovoho rozghliadu v tsyvilnomu protsesi Ukrainy. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2013. № 3. S. 149–162.
11. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 13 hrudnia 2012 roku № 18-rp/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12#Text> (data zvernennia: 07.11.2022).
12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 26 chervnia 2013 roku № 5-rp/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13#Text> (data zvernennia: 15.11.2022).
13. Sprava “Brougan ta inshi proty Spoluchenoho Korolivstva” (Case of Brogan and others v. the United Kingdom). Yevropeyskyi sud z prav liudyny (rishennia vid 29 lystopada 1988 roku). URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=430> (data zvernennia: 29.10.2022).
14. Sprava “Hornsbi proty Hretsii” (Case of Hornsby v. Greece). Yevropeyskyi sud z prav liudyny (rishennia vid 19 bereznia 1997 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text (data zvernennia: 07.11.2022).
15. Sprava “Dulskyi proty Ukrainy”. Yevropeyskyi sud z prav liudyny (rishennia vid 1 chervnia 2006 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_045#Text (data zvernennia: 01.11.2022).
16. Sprava “Fedina proty Ukrainy”. Yevropeyskyi sud z prav liudyny (rishennia vid 2 veresnia 2010 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_802#Text (data zvernennia: 09.11.2022).
17. Sprava “Khurava proty Ukrainy”. Yevropeyskyi sud z prav liudyny (rishennia vid 08 kvitnia 2010 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_761#Text (data zvernennia: 14.11.2022).
18. Sprava “Chirikosta i Viola proty Italii” (Ciricosta and Viola v. Italy). Yevropeyskyi sud z prav liudyny. URL: <https://cutt.ly/X1zPft0> (data zvernennia: 07.11.2022).
19. Turchyn-Kukarina I.V. Problemy vyznachennia kryteriiv otsinky rozumnosti strokiv rozghliadu tsyvilnoi spravy sudom. *Problemy optymizatsii tsyvilnoho protsesu v suchasnykh umovakh sudovoi reformy: zbirnyk naukovykh materialiv kruhloho stolu* (s. Zaliznyi Port, Khersonska obl., 28–29 travnia 2010 r.) / za zah. red. O. D. Krupchana, V. I. Bobryka. K.: NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva NAPrN Ukrainy. 2010. S. 118–121.
20. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV (redaktsiia vid 06.11.2022). Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#Text> (data zvernennia: 19.11.2022).
21. Tsyvilnyi protses: navch. posib. / A.V. Andrushko, Yu.V. Bilousov, R.O. Stefanchuk, O.I. Uhrynovska ta in.; za red. Yu.V. Bilousova. Kyiv: Pretsedent, 2006. 293 s.
22. Yan Bernaziuk. Yak zberehty balans zabezpechennia spravedyvoho publicznego rozghliadu spravy ta dotrymannia rozumnoho stroku. URL: <https://cutt.ly/O1IvjDq> (data zvernennia: 27.10.2022).
23. Kudla v. Poland, 26 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58920> (data zvernennia: 03.11.2022).